

जसले यो पार्टी बचाए

युवराज ज्ञवाली
केन्द्रीय कमिटी उपाध्यक्ष



चीनका दिवङ्गत नेता माओ त्सेतुङले पार्टी कार्यकर्तालाई बीउ र जनतालाई माटोका रूपमा उल्लेख गरेका छन्। जसरी माटोबिना बीउ उम्रन, फुल्न र फल्न सक्तैन, जनताबिना पार्टी जन्मिन, हुर्कन र अधि बढ्न सक्तैन। नेपालमा २००६ सालमा कमरेड पुष्पलालको नेतृत्वमा जम्मा पाँच जनाको बीचमा भारतको कलकताको एउटा कोठामा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी गठन भएदेखि यहाँसम्म आइपुग्दा उक्त पार्टीले जनताको आस्था र विश्वासको आधारमा झण्डै दुई तिहाइको सरकार बनाउने अवस्था उत्पन्न हुनुको पृष्ठभूमिमा निरङ्कुश राणा शासनको कठोर अवस्थादेखि पञ्चायती निरङ्कुशताको ३० वर्षे शासनकालमा देशको विभिन्न क्षेत्रका जनताले पार्टीलाई बचाउने, हुर्काउने र अधि बढाउने सबालमा आमाको भूमिका निर्वाह गरेका छन्। त्यसबेलाका निरङ्कुश शासकहरूले कम्युनिस्ट विचारप्रति आस्था राखेकै कारणले कैयौँ नेता, कार्यकर्ता, समर्थक-शुभेच्छुकहरूलाई पक्राउ गरेर जेलमा चरम यातना दिएका र कैयौँलाई मारेका उदाहरण धेरै छन्। त्यस्तै उनीहरूलाई समर्थन गरेको, बस्न-खान दिएको कारणले ती सेल्टरदाताहरूलाई जेल हालेका र चर्को दमन गरेका घटनाहरू पनि कति छन्। कम्युनिस्ट पार्टीका नेता-कार्यकर्ताहरूलाई संरक्षण गरेबापत हामीमाथि दमन हुन्छ र मृत्युवरण गर्नुपर्ने अवस्था पनि आउन सक्छ भन्ने जान्दाजान्दै पनि त्यो खतरा व्यहोरेर पार्टीलाई बचाउनु र अधि बढाउनु जनताको महानता थियो।

नेपालमा २०४६ सालको जनआन्दोलनपछि बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापना भयो। पार्टीमाथिको प्रतिबन्ध हट्यो, चुनावको माध्यमबाट कम्युनिस्ट पार्टी, राज्यसत्ताको नेतृत्वमा समेत पुग्ने अवस्था आयो। गणतन्त्रको स्थापनापछि पटक-पटक कम्युनिस्ट पार्टीका नेता-कार्यकर्ताहरूले सरकारको नेतृत्व गर्ने अवसर पायौँ। सत्तामा

पुगेर देश र जनताको पक्षमा कतिपय महत्त्वपूर्ण काम गर्ने अवस्था आयो । यो अवस्था आउनुको आधारका रूपमा आफ्ना छोराछोरीको गाँस काटेर, आफू सुतिरहेको कोठा अनि ओछ्यान छाडेर पार्टी नेता-कार्यकर्ताहरूलाई बचाउने जनताको भूमिकालाई बिर्सन पुगियो भने हामी माटोबिनाको बीउ बन्नेछौं र यो आन्दोलन समाप्त हुनेछ । जनताले हिजो खतराको बेला पार्टीलाई जोगाए, आज अवसरका बेला अघि बढाउन सहयोग गरिरहेका छन् र भविष्यमा पनि तिनै जनताले पार्टीलाई नेपालको समृद्धिको साथै न्यायपूर्ण र समतामूलक समाजवादी व्यवस्था निर्माणको अगुवा शक्तिको रूपमा अघि बढाउन माटोको भूमिका निर्वाह गरिरहने छन् ।

तर अहिले अनुकूल अवसर प्राप्त गरेर सत्तामा पुगेपछि विगतका तमाम दुःखकष्टका दिनहरू बिर्सिने र त्यसबेला जनताले गरेको योगदानको भूमिकालाई बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति नराम्रोसँग बढ्दै गएको छ । समग्रमा भन्ने हो भने आफ्नै वास्तविक धरातल समेत बिर्सिने प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ । हामी को हौं ? यहाँसम्म कसरी आइपुग्यौं ? र, भविष्यमा हामी कसरी अघि बढ्ने ? यस विषयमा पार्टी पङ्क्तिलाई यथार्थ जानकारी होस् भन्ने उद्देश्यले विगतका कठिन समयमा जनताले कसरी पार्टीलाई बचाए ? मेरा आफ्नै अनुभवका आधारमा त्यसको वास्तविक चित्रण प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरेको छु ।

२०२६ सालमा दाडबाट एसएलसीको परीक्षा दिएर गुल्मी भट्कुवा घरमा गएको थिएँ । एकदिन दाइ फणिन्द्र ज्ञवालीले ‘आज हाम्रो गाउँका कम्युनिस्ट पार्टीका कार्यकर्ताहरूको भेला छ, त्यहाँ पार्टीका ठूला नेता आउँदै छन्, जाऊं’ भन्नुभयो । मैले ५ सम्म पढेको गाउँको प्राइमरी स्कुलको एउटा कोठामा रातीको समयमा गाउँका अगुवा कार्यकर्ताहरू जुटेका रहेछन् । केही बेरपछि केही साथीसँगै एक जना दुब्लो, चुस्स दाही पालेको व्यक्ति कोठाभित्र प्रवेश गर्नुभयो । सबैले मुठी उठाएर लालसलाम गरे । मैले पनि त्यसै गरेँ । दाडको घरमा पहिलेदेखि पार्टीका नेता-कार्यकर्ताहरूको आउजाउ भए पनि यस किसिमको औपचारिक कार्यक्रममा मेरो पहिलो सहभागिता थियो । केही छलफलपछि उहाँले आफ्नो प्रशिक्षणमूलक मन्तव्य व्यक्त गर्नुभयो । उहाँको टेकनाम ‘तामाड’ थियो । धेरैपछि थाहा भयो, उहाँ नै देवेन्द्र घिमिरे हुनुहुँदो रहेछ । उहाँ त्यसबेला नेकपा (पुष्पलाल समूह) को लुम्बिनी अञ्चलको व्युरो सदस्य हुनुहुन्थ्यो । बाहिर एक जना साथीको पहारासँगै स्कुलको बन्द कोठामा रातीको नौ बजेदेखि १२ बजेसम्म कार्यक्रम चल्यो । कार्यक्रमका बारेमा बाहिर कहीं कसैसँग कुरा गर्न नहुने कडा अनुशासनको कुरा सुनाइयो । सबैसँग बिदावारी भएर घरमा आयौँ ।

त्यसबेलादेखि हाम्रो घरमा विभिन्न नेता-कार्यकर्ताहरूको आवत-जावत निरन्तर चलिरह्यो। एकपटक गुल्मी थोर्गा निवासी तत्कालीन पोलिटव्युरो सदस्य एकदेव ज्ञवाली लगातार नौ दिनसम्म हाम्रो घरमा लुकेर बस्नुभयो। उहाँले त्यसबेला विभिन्न कार्यकर्ताहरूसँग भेटघाट-कुराकानी गर्नुभयो। परिवारका सबै सदस्यहरूलाई कम्युनिस्ट पार्टीको नीति, सिद्धान्तबारे बताउनु भयो। त्यसबेला हाम्रो गाउँ कम्युनिस्टहरूको लालकिल्लाका रूपमा चर्चित थियो। केशरमणि पोखरेल, माधव ज्ञवाली (मधु गुरु) सिद्धिनाथ ज्ञवालीदेखि लिएर तमाम नेता-कार्यकर्ताहरू गाउँका विभिन्न कार्यकर्ताका घरमा लुकेर-छिपेर सङ्गठन निर्माणदेखि जनताका तमाम हक-अधिकारका योजना बनाएर जनपरिचालन र सङ्घर्षका कार्यक्रमहरू अघि बढाउने काम हुन्थ्यो। गाउँमा तल्लो जात भनिएका समुदायबाट पनि कार्यकर्ताहरू उत्पादन भएका थिए। २०२६ देखि २०३० सालसम्म गुल्मी जिल्लामा नेकपाको ठूलो प्रभाव थियो। त्यसबेलादेखि नै पार्टीको भूमिगत जीवनका बारेमा जान्ने, देख्ने र बुझ्ने अवस्था बन्यो। दाङबाट एसएलसी पास गरेपछि म आईकम पढ्नका लागि त्रिभुवन डिग्री कलेज, तानसेन गएँ। त्यहाँ पार्टी सम्पर्क गरेर भूमिगत विद्यार्थी सङ्गठनमा सङ्गठित भएँ। आईकम परीक्षा दिएपछि पार्टीले दाङ जिल्लामा काम गर्न पठायो। त्यहाँ नेकपा (पुष्पलाल समूह) को दाङ जिल्ला सङ्गठन कमिटी निर्माण गरी पार्टी काम अघि बढ्यो।

२०३० कार्तिक २६ गते लुम्बिनी अञ्चलका जिल्ला सदरमुकाम घेराउको कार्यक्रमपछि जिल्लामा निकै ठूलो दमन भयो। कोही भागेर भारततिर गए, कतिले आत्मसमर्पण गरे, कति कार्यकर्ताहरू जेल परे। गाउँ-गाउँमा तत्कालीन पञ्चायती सरकारले पुलिस मार्च गरायो। उक्त दमनपछि पार्टीलाई ठूलो धक्का लाग्यो। पुष्पलालले तत्काल सशस्त्र सङ्घर्षको परिस्थिति नभएकोले जनताका हक-अधिकारका विषयमा जोड दिदै शान्तिपूर्ण जनआन्दोलनको माध्यमबाट अघि बढ्नु पर्ने आवश्यकता रहेको बताउनु भयो। पार्टीका दस्तावेजहरूमा सोही अनुसार विषयहरू प्रस्तुत गरियो। त्यसमा असहमत हुँदै मुक्तिमोर्चा समूह अलग भयो र त्यो समूह अखिल नेपाल को-अर्डिनेसन केन्द्र (माले) मा सामेल भयो। त्यसपछि जीवराज आश्रित, सिद्धिनाथ ज्ञवाली र देवेन्द्र घिमिरे लगायतका कमरेडहरू हाम्रो घरमा आउने क्रम बढ्यो। दाङबाट गुल्मी आएर पाल्पा अर्चलेमा शिक्षण पेसा गर्ने क्रममा नै मेरो उहाँहरूसँग भेटघाट कुराकानी भयो। म पनि कोकेमा सामेल भएँ। (देवेन्द्र घिमिरेको भनाइ अनुसार) २०३४ साल फाल्गुण २० र २१ गते तत्कालीन महासचिव सीपी मैनालीको उपस्थितिमा मेरो घरमा पहिलोपटक को-अर्डिनेसन केन्द्र (माले) को गुल्मी जिल्लाको युनिट गठन भयो। उहाँ २०३३ सालमा नखुवु जेल ब्रेक गरी लुक्दै-छिदै देशका विभिन्न ठाउँमा पुगेर

सङ्गठन निर्माणमा लाग्नुभएको थियो। उहाँमाथि सङ्गीन वारेण्ट थियो। सरकारले निकै सक्रियताका साथ नख्खु जेलका विद्रोहीहरूको खोजी गरिरहेको थियो। त्यसबेला उहाँ नै सीपी मैनाली हो भन्ने कुरा मलाई थाहा थिएन। तर उहाँको नाम भने सुनेको थिएँ। करिब एक घण्टा उहाँले मसँग छुट्टै कुराकानी गर्नुभयो। उहाँ जीवराज 'आश्रित' भन्दा माथिको नेता भएको बुझेँ। कुराकानीको स्तर बुझ्दा पनि उहाँ सीपी नै हो कि भन्ने शङ्का लाग्यो, तर कसैसँग कुरा गरिनँ। बैठक सकिएपछि फाल्गुण २१ को साँझ गाउँका केही अगुवा कार्यकर्ताहरूको उपस्थितिमा झापाको सुखानीका सहिदहरूको सम्झनामा स्मृति दिवस बनाइयो। त्यसदेखि यता मेरो घरमा धेरै नेता तथा कार्यकर्ताको आवत-जावत बढ्यो। म आफैँ शिक्षण पेसामा रहेर पनि सुरुमा इलाका स्तरको कमिटीमा रहेर सक्रियतापूर्वक पार्टी काममा लागेको थिएँ। २०३५ पुसमा नेकपा (माले) को गठन भएपछि गुल्मी पाल्पा जिल्लामा पनि पार्टी काम तीव्र रूपमा बढ्न थाल्यो। नेकपामा सक्रिय पुराना कार्यकर्ताहरू अधिकांश निष्क्रिय भइसकेका थिए। तर पनि उनीहरूको कम्युनिस्ट विचारप्रतिको आस्था भने मेटिएको थिएन। नेकपा (माले) को नेतृत्वमा जनताको घर-घरमा लुकेर-छिपेर सङ्गठन विस्तार गर्ने क्रम चलिरहेको थियो। हामीले आफ्नो ठाउँमा विशेषतः युवाहरूलाई पार्टीमा सङ्गठित गर्ने, प्रशिक्षित गर्ने र जनतासँग घुलमिल भएर पार्टी काम अघि बढाउने कुरामा जोड दिने गर्थ्यौँ।

को-अर्डिनेसन केन्द्रमा सामेल भएपछि सुरुमा इलाका पार्टी सक्रिय दलको सचिवको रूपमा काम गर्दै २०३७ सालमा पार्टीले नेकपा (माले) गुल्मी जिल्ला सङ्गठन कमिटीको सदस्य बनायो। शिक्षण पेसा गर्दै पार्टीले दिएको जिम्मेवारी पूरा गर्दै जाने क्रममा आफ्नो कार्यक्षेत्रमा धेरै सेल्टरहरू निर्माण गरियो। तिनै सेल्टरहरूमा विभिन्न तहका बैठक, भेला, प्रशिक्षण र व्यक्ति विशेषसँग सम्पर्क विस्तार गर्ने काम अघि बढ्दै गयो। दिनभर स्कुलमा पढाउने र रातीको समय र स्कुल बिदाको समयलाई सदुपयोग गर्दै गोप्य रूपमा सङ्गठन विस्तार गर्ने काम गरियो। त्यसबेला गुल्मीको दक्षिण-पूर्वी क्षेत्रमा नै सबैभन्दा बढी सेल्टर निर्माण भएको र पार्टी गतिविधि अघि बढेको थियो। सिद्धिनाथ ज्ञवाली जिल्लाको सचिव हुनुहुन्थ्यो। जीवराज आश्रित, देवेन्द्र घिमिरे र सिद्धिनाथले सुरुमा छिट्टै स्कुल छाड्ने कुरा गर्नुभयो, तर शिक्षण पेसा गर्दै पार्टीको जिम्मेवारी पूरा गर्ने क्रममा उहाँहरूले क्रमशः पूर्णकालीन हुने तर तत्काल पेसामै रहेर काम गर्ने सल्लाह दिनुभयो। तर सङ्गठन र सङ्घर्षको काम अघि बढ्दै जाने क्रममा कामका चाप बढ्दै गयो र प्रशासनिक खतरा पनि बढ्यो। जीवराज र सिद्धिनाथसँग दसैँको बिदापछि स्कुल छाड्ने सल्लाह भएको थियो। यो कुरा घरमा श्रीमती बाहेक कसैलाई थाहा थिएन। तर परिस्थितिको चापका कारणले दसैँ पनि पखिने अवस्था रहेन।

२०३८ भदौमा म घरपायकको माविको स्थायी जागिर छाडेर पूर्णकालीन कार्यकर्ताका रूपमा भूमिगत भएर काम गर्ने निष्कर्षमा पुगेँ। सोही वर्षको भदौ १३ गते रातीको ११ बजे बाहिर झमझम पानी परिरहेका बेला मैले पढाउने स्कुलका सहयोगी नरबहादुर हमालसँगै आफूलाई चाहिने विभिन्न सामानसहितको झोला, एक हातमा बलियो लट्टी र अर्को हातले छाता ओढेर भूमिगत यात्राको सुरुवात गरेँ। हिँड्ने बेला श्रीमतीसँग दह्रो हात मिलाएँ। ढिलै भए पनि भूमिगत रूपमै भेट गर्ने बाचा गर्दै बिदा भएँ। मेरो घरबाट एक घण्टा टाढा पर्ने बोहा गाउँका यदुप्रसाद ज्ञवालीको घरमा बास बस्न जाने योजना बन्यो। अँध्यारो रात, जङ्गलको साँघुरो बाटो, भदौरे झरी, टर्च बाल्नु एक किसिमले प्रतिबन्धजस्तै थियो। राती १२ बजे यदु बुवाको घरमा पुगेर उहाँ सुत्ने कोठाको सामुन्नेबाट लट्टीले ट्याक-ट्याकको इसारा गरियो। आधी रातमा ट्याक-ट्याकको इसारा यदु बुवाले थाहा पाउनुभयो। तल झरेर ढोका उघार्नु भयो। आफू सुत्ने कोठामा लगेर हालखबर सोध्नुभयो। म शिक्षक भएकै बेला उहाँको घरमा सिद्धिनाथ ज्ञवाली, जीवराज आश्रित लगायतका नेताहरूसँग भेटघाट गरेको थिएँ। बोहा गाउँबाट धेरै विद्यार्थीहरू मैले पढाउने विद्यालयमा पढ्न जान्थे। विद्यार्थी भाइ-बहिनीहरू सबैसँग घनिष्ठता थियो। उनीहरूले मलाई शिक्षक मात्र नभएर एक जना अभिभावकका रूपमा लिने गर्थे। विद्यार्थीका अभिभावकहरूसँग मेरो राम्रो सम्बन्ध थियो। यदु बुवाले 'घर पायकको स्थायी जागिर, बुढा भएका बुवाआमा, जवान श्रीमती, काखका साना छोरा-छोरी छाडेर कसरी हिँड्न सक्थौ ? अब बुवाआमाले दुःख पाउने भए, श्रीमती र बच्चा-बच्चीको अवस्था के हुने हो ? परिवारमा तिमीप्रति ठूलो भरोसा थियो' भन्दै मेरो मनस्थिति बुझ्ने प्रयास गर्नुभयो। 'मलाई जागिर, घर-परिवार र सम्पत्तिको भन्दा देश र जनता नै प्यारो लाग्यो, मैले निकै सोचेर मात्र यो निष्कर्षमा पुगेँ' भनेर स्पष्ट पारेपछि उहाँले 'तिम्रो यो निर्णय सही छ, तर जस्तोसुकै कठिन अवस्थामा पनि विचलित नहुनु' भनेर हौसला दिनुभयो। यस्तै कुराकानी गरेपछि राती एक बजे उहाँकै कोठामा सुतियो। ७० वर्षको उमेरमा पनि उहाँको कम्युनिस्ट पार्टीप्रतिको आस्था अटुट थियो। घर-परिवार सबै पार्टी समर्थक थिए। यदु बुवाकी नातिनी हरिकला मैले पढाउने विद्यालयको विद्यार्थी थिइन्। त्यस घरमा धेरै भूमिगत नेताहरू आएर पटक-पटक बस्नुका साथै स-साना भेला बैठकहरू भएका छन्। सिङ्गो परिवारको पार्टीप्रतिको आस्था, निष्ठा र सहयोग इतिहासमा अविस्मरणीय छ।

त्यसबेला बिहान उज्यालो नहुँदै उठेर आफ्ना नित्यकर्म सक्नु पर्थ्यो। दिनभरि जनताको घरमा लुकेर बस्ने र रात परेपछि गन्तव्यतिर हिँड्ने चलन थियो। दुई दिन यदु बुवाको घरमा बसियो। बिहान घरका अन्य सदस्यहरूसँग कोठामै भेटघाट भयो।

हरिकलामार्फत स्कुलतिरको हालखबर बुझियो। त्यहाँ बसेको बेला एक-दुई जना गरी गाउँका केही अगुवा कार्यकर्ता र केही विश्वासिला विद्यार्थी भाइ-बहिनीहरूसँग भेटघाट भयो। उनीहरूले स्कुल छाडेकामा दुःख व्यक्त गरे पनि क्रान्ति र परिवर्तनको लागि जीवन समर्पित गरेको देखेर खुसी व्यक्त गरे। म यसरी बसेको कतै चुहाउन नहुने कडा अनुशासनको कुरा बताइयो। खानपिन, भेटघाटदेखि पिसाब फेर्ने सबै व्यवस्था कोठामै सीमित गर्नुपर्थ्यो। बाहिर मान्छे आए-नआएको रेखदेख गर्दै कोठाभित्र सानो-सानो आवाजमा राजनीतिक छलफल, प्रशिक्षण चलाउनु पर्थ्यो। भेट्न आउने-जाने कार्यकर्ताको सुरक्षित प्रबन्ध परिवारका सदस्यले नै मिलाउने गर्थे। स्कुलमा पढ्ने भाइ-बहिनीहरूमार्फत आसपासमा चिठी-पत्रको आदान-प्रदान हुन्थ्यो। अहिले जस्तो फोनको कुनै सुविधा थिएन। पार्टी कार्यकर्तालाई पैदल कुदाएर पार्टीका विभिन्न सामग्रीहरूको वितरण गर्नु पर्थ्यो। यदु बुवाको परिवारले निकै लामो समयसम्म निरन्तर पार्टीको सेवा गर्दै आयो।

गुल्मी जिल्लामा काम गर्दा म धेरैपटक त्यो घरमा आउने-जाने गरेको छु। मजस्तै कमरेड जीवराज आश्रित, सिद्धिनाथ ज्ञवाली, देवेन्द्र घिमिरे, प्रदीप ज्ञवाली, कोशल पोखरेल लगायतका विभिन्न कमरेडहरू आउने-जाने, बस्ने गर्नुहुन्थ्यो। तत्कालीन सरकारद्वारा गम्भीर वारेण्ट जारी भएका नेताहरूलाई राखेको थाहा लाग्ने बित्तिकै सिङ्गो परिवारले खतराको सामना गर्नुपर्थ्यो। तर पनि उहाँहरूले हेरेस खानुभएन। कहिलेकाहीं यदु बुवाले रातको समयमा मलाई आफ्नो घरबाट अर्को सेल्टरमा पुऱ्याउन सघाउनु हुन्थ्यो। ‘म एकलै जान्छु, बुढो मान्छे नजानूस्’ भन्दा पनि ‘अहँ, यो रातमा एकलै छाड्दिनँ’ भन्दै लौरो टेकेर हिँड्नु हुन्थ्यो। कहिलेकाहीं खाटमुनि राखेको दिउँसो पिसाब गरेको कोपरा (भाँडो) हिँड्ने बेला फाल्न बिस्रियो भने बिहान घरका महिलाले कुचो लगाउँदा पोखिएर त्यसलाई सफा गर्नुपरेका उदाहरण कति छन्। तर पनि त्यसलाई अन्यथा नठानेर जनताले हाम्रो सुरक्षा गरिरहे। भूलबस त्यस्ता कुनै गल्ती भए अर्को पटकको भेटमा आत्मालोचना गरेर आफूलाई सुधार्ने काम गरिन्थ्यो। यदु बुवाको घरको पश्चिमतिर लीलाधर ज्ञवालीको घर थियो। त्यो घरमा पनि हामी धेरैपटक लुकेर बसेका छौं। म जिल्लाको सचिव भएका बेला एकपटक गुल्मी जिल्ला सङ्गठन कमिटीको बैठक पनि बसेका छौं। लीलाधरजी अत्यन्त सामान्य, साक्षर मात्र, गरिब किसान परिवारको मान्छे, छोरा-छोरीहरू सानै थिए। श्रीमान्-श्रीमतीले हाम्रो सुरक्षादेखि अन्य बन्दोवस्तको काम मिलाउनु हुन्थ्यो। घरमा आटो, पिठो, मकै, भट्मास जे पाक्छ खुसीसाथ खाइन्थ्यो। बेला-मौकामा किम इलसुडका कोटेशनहरू सुनाउने हुनाले उहाँलाई साथीहरूले किम इलसुड काका पनि भन्थे। पार्टीका नेता-कार्यकर्तालाई

निकै माया गर्नुहुन्थ्यो । हामीजस्ता गरिब जनताको मुक्तिका लागि यिनीहरूले आफ्नो जीवन समर्पित गरेका छन् भन्ने विश्वास थियो । बोहामा लेखनाथ ज्ञवाली लगायत अन्य साथीहरूको घरमा पनि हामीले सेल्टर लिने गथ्यौं । अर्चले माविमा पढ्ने नारायण, ध्रुव, रम्भा, हरिकला लगायतका भाइ-बहिनीहरूको निरन्तर सहयोग रह्यो ।

बोहाजस्तै पाल्पा मोहरेका एकदेव ज्ञवालीको परिवारले पनि पार्टीलाई बचाउन निकै ठूलो सहयोग पुऱ्याएको छ । घरमा विधवा बुढी आमा, एकदेव र उहाँको भाइ मात्र हुनुहुन्थ्यो । त्यो घरमा पनि जीवराज ‘आश्रित’, सिद्धिनाथ ज्ञवाली, देवेन्द्र घिमिरे, शान्ता मानवी लगायत धेरै नेताहरूको आवत-जावत हुने गरेको थियो । एकदिन म त्यो घरमा लुकेर बसेको थिएँ, संयोगवस तीन जना पुलिस घरको आँगनमा आइपुगे । म केही महिना पहिले भूमिगत भएको थिएँ । गुल्मी-पाल्पामा मेरो खोजी भइरहेको थियो । म बसेको कतैबाट थाहा पाएर आए होलान् भन्ने ठानेर एकदेवजी आत्तिनु भयो । तर त्यो संयोग मात्र रहेछ । उनीहरू घरको बाटो हुँदै अन्त्यत्र गए । तर मलाई खोज्नैकै लागि गाउँ-गाउँमा घुमिरहेको भन्ने थाहा लाग्यो । एकदेवजीको परिवार एउटा गरिब किसान परिवार थियो । घरको उब्जनीले वर्षभरि खान पुग्दैनथ्यो । तर पनि घरमा आएका पार्टीका नेता-कार्यकर्तालाई पाल्न र सुरक्षा गर्न कहिल्यै छाड्नु भएन । मोहरे नजिकै देउले भन्ने गाउँमा उमबहादुर दर्लामीको घरमा पनि यसैगरी हामी बस्ने, बैठक गर्ने गथ्यौं । गाउँका सामन्त-फटाहाविरोधी सङ्घर्षमा त्यो परिवारले साथ दियो । सँगै गाउँका तमाम जनताले साथ दिए । अर्चलेमा तत्कालीन स्थानेश्वर महाप्रभुले जनताको विपक्षमा गरेका अनियमितताका विरुद्ध यस क्षेत्रका जनताले ठूलो आन्दोलन गरे र अन्त्यमा स्थानेश्वरले यो गाउँ नै छाडेर स्याङ्जा मालमुलमा बसाइँ सर्नुपर्ने अवस्था उत्पन्न भयो । त्यो आन्दोलनको लामो घटनाक्रम छ । यहाँ सबै कुरा उल्लेख गर्नु सम्भव भएन ।

गुल्मी जिल्लाका विभिन्न सेल्टरहरूमध्ये ज्ञवा कयनपानीका दिवाकर ज्ञवालीको परिवारको योगदान पनि अविस्मरणीय रहेको छ । पहाडको सानो खोलामाथिको त्यो एकान्त घरमा खास गरी गुल्मी जिल्लामा कार्यरत नेताहरूको आवत-जावत चल्ने गथ्यो । दिवाकरजीको सानो जागिर थियो । भाइ-बहिनी पढ्दै थिए । बुवा-आमा खेतीपातिमा व्यस्त, दुःख गरेर खान पुग्ने सामान्य परिवारमा हाम्रो लागि हमेशा ढोका खुला थियो । जङ्गलछेउको एकान्त ठाउँ भएकोले पनि हामीलाई आवत-जावत र भूमिगत बसाइको लागि सजिलो थियो । त्यो घरमा मैले पार्टीका धेरै कागजपत्र, दस्तावेजहरू अनि मार्क्सवादी पुस्तकहरू एउटा बाकसमा राख्ने गरेको थिएँ । घरको सानो कोठामा स-साना मिटिङ्ग तथा कार्यकर्ताहरूसँग भेटघाट अनि कामको रिपोर्ट

लिने र निर्देशन दिने काम हुन्थ्यो । त्यसबाहेक खाली समयमा लेख्ने, पढ्ने काममै व्यस्त रहन्थ्यौं । त्यो घरमा पटक-पटक बस्ने क्रममै मैले कार्ल मार्क्सको पुँजी पहिलो खण्ड पढेर सकेको थिएँ । साथीहरूसँग भेटघाट नभएको दिन, बिहानैदेखि साँझसम्म लगातार पढेर नथाक्ने त्यो समय सम्झँदा अहिले रमाइलो लाग्छ ।

त्यस्तै ज्ञवा बाक्लेसल्लाका गरिब किसान पद्मपाणी ज्ञवालीको घरमा हामी धेरैपटक बसेका छौं । घरमा खाने आटो समेत नभएको बेला भुटेका मकै चपाएर कैयौं रातहरू बिताएका छौं । अत्यन्त दुःख र अभावको बेलामा पनि उहाँले हामीलाई सधैं हाँसेर घरमा स्वागत गर्नुभयो । ओढ्ने-ओछयाउने कपडाको अभावले एउटा फाटेको सिरक तेर्सो पारेर तीन जनाले ओढेर कैयौं रात बिताएका छौं । उहाँको घरको एउटा कोठामा बसेर कतिपय शिक्षक, विद्यार्थी र किसानहरूलाई सङ्गठनको काममा सक्रिय बनाउने क्रम अघि बढेको थियो । यस्ता धेरै सेल्टरदाताहरूले गुल्मी जिल्लामा कम्युनिस्ट पार्टीलाई बचाउने र अघि बढाउने सबालमा धेरै ठूलो योगदान पुऱ्याउनु भएको छ ।

तीन वर्ष तत्कालीन नेकपा (माले) को गुल्मी जिल्ला सङ्गठन कमिटीको सचिवको रूपमा काम गरेपछि पार्टीले २०४१ साल जेठ महिनामा नवलपरासी सरुवा गर्‍यो । त्यहाँको पार्टी काम अस्तव्यस्त भएकोले त्यसलाई व्यवस्थित गर्न मलाई गुल्मीबाट सरुवा गरिएको थियो । त्यसबेला कुनै पनि ठाउँमा पार्टी काम गर्नको लागि सुरक्षितसाथ बस्ने-खाने सेल्टर र घरपरिवारको व्यवस्था, पहिलो अनिवार्य आवश्यकता थियो । त्यस किसिमको सेल्टरबिना काम एक इन्च पनि अघि बढ्न सक्दैनथ्यो । कहाँ बस्ने र भोक मेटाउने- ठूलो चिन्ताको विषय हुन्थ्यो । हरेक सेल्टरमा बस्दा कस्तो भूमिगत शैली अपनाउने ? परिवारका सदस्यहरूलाई खुशी राख्ने, शत्रुहरूबाट आफू पनि जोगिनु पर्ने र त्यो परिवारलाई पनि जोगाउनु पर्ने । यो सबै पार्टी भित्रको गम्भीर छलफलको विषय हुन्थ्यो । पार्टीको गोप्य निर्देशनमा यस सम्बन्धी नीति र कार्यशैली उल्लेख गरिएको हुन्थ्यो । पार्टीको निर्देशन बमोजिम काम गर्न नसक्दा या थोरै मात्र लापर्वाही गर्दा कैयौं नेता-कार्यकर्ताहरू पक्राउ परेर जेल जीवन बिताएका र कति मारिएका छन् । कैयौं मानिस कडा भूमिगत शैली र दुःखकष्ट सहन नसकेर आत्मसमर्पण गरेका छन्, भागेका, निरास भएका छन् । तर कैयौं मान्छे कडा अनुशासनमा बसेर, पार्टीको निर्देशन अनुसार काम गर्न सकेकै कारणले बहुदलीय व्यवस्था स्थापना हुने बेलासम्म तत्कालीन नेकपा (माले) देशव्यापी सङ्गठन विस्तार भएको ठूलो पार्टीको रूपमा स्थापित भएको थियो । त्यही पार्टीको योजनामा जनआन्दोलन सफल भएको थियो ।

म नवलपरासी आउँदा मेरा लागि केही अनुकूलता र केही गम्भीर प्रतिकूलताहरू थिए। नवलपरासीमा म अपरिचित अनुहार भएकोले हिँड्न, घुम्न त्यति समस्या थिएन। नयाँ ठाउँ भएकाले बस्ने, खाने ठाउँ र सङ्गठन विस्तारको समस्या भने गम्भीर थियो। तर थोरै भए पनि जे जति कमरेडहरू पार्टीको पक्षमा हुनुहुन्थ्यो, उहाँहरूसँग सम्बन्ध र सम्पर्क कायम गर्दै पार्टी काम व्यवस्थित गर्ने काम भयो। अन्य ठाउँमा जस्तै त्यो जिल्लामा पनि केही महत्त्वपूर्ण सेल्टरदाताहरू हुनुहुन्थ्यो, जसले लामो समयसम्म पार्टीलाई बचाएर राख्नुभयो। पछि तिनै साथीहरू पार्टीका विभिन्न तहका नेताको रूपमा स्थापित हुनुभएको छ। ती विभिन्न सेल्टरमध्ये भिउरान गाउँका ईश्वरी पाण्डेको परिवारले ठूलो योगदान पुऱ्याएको छ। उहाँ बहुदल आएपछि जिल्ला विकास समितिको सभापति बन्नुभयो र उहाँको कार्यकाल सफल रह्यो। केही वर्ष अघि उहाँको निधन भयो। त्यस घरमा पार्टीका विभिन्न भेला, बैठक र प्रशिक्षणहरू चलेका छन्। मूल सडकबाट एउटा जङ्गलपार गरेर त्यहाँ पुग्न सकिन्थ्यो। त्यस हिसाबले त्यो सुरक्षित ठाउँ मानिन्थ्यो। पूर्व-पश्चिम गर्ने निकै धेरै नेता-कार्यकर्ताहरू त्यहाँ बास बस्नुभएको छ। २०४१ सालमा त्यही गाउँमा तत्कालीन महासचिव झलनाथ खनालको उपस्थितिमा लुम्बिनी अञ्चल तत्कालीन (पश्चिम दक्षिण क्षेत्र) स्तरीय प्रशिक्षण दुई दिनसम्म चलेको थियो। लुम्बिनी अञ्चलका ६ वटै जिल्लाका अगुवा कार्यकर्ताको उपस्थिति थियो। चारैतिर पहरा र सुरक्षाको प्रबन्धसँगै, उज्यालो नहुँदै सबैले आफ्नो नित्यकर्म सकेर अरू सबै काम घरभित्रै सम्पन्न गर्नु कम्ती चुनौतीपूर्ण थिएन। पूर्वपश्चिम राजमार्ग अन्तर्गत पर्ने आरुङ्खोला बजारको पूर्वी पाखोबाट दक्षिणतर्फ पर्ने भिउरान गाउँ कम्युनिस्ट कार्यकर्ताको सुरक्षित स्थलजस्तै थियो। तर पनि जुनसुकै घरमा बसे पनि कडा भूमिगत शैली नअपनाउने हो भने कुनै पनि बेला दुर्घटना हुनसक्थ्यो। सफलताका साथ कार्यक्रम सम्पन्न गरेर सहभागीहरू सुरक्षितसाथ आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रमा फर्कनु भयो।

नवलपरासीकै तमासपुर भन्ने गाउँका कमरेड चन्द्रमणि खरालको घर पनि पार्टीको अर्को सुरक्षित सेल्टर थियो। म धेरैपटक त्यो घरमा बसेर विभिन्न कमरेडहरूसँग भेटघाट गरेको छु। सुनवलका थानप्रसाद गैरे तथा गुल्मीबाट बसाइँ सरेर आउनुभएका तिलकराम ढकालजस्ता कमरेडहरूको गहिरो माया र सहयोग अविस्मरणीय छ। नवलपरासी जिल्लाका उहाँहरू जस्तै अन्य तमाम कमरेडहरूले पार्टी कार्यकर्ताहरूको संरक्षण गरेर नेपाली क्रान्तिको लागि सहयोग पुऱ्याउनु भएको छ। चन्द्रमणि खराल पछि त्यस जिल्लाबाट सांसदमा निर्वाचित हुनुभयो। करिब डेढ वर्षको प्रयत्नपछि पार्टी काम केही व्यवस्थित भयो।

तर छोटो समयमै पार्टीले मलाई बाँके-बर्दिया खटायो। बाँके जिल्लामा कोहलपुरभन्दा थोरै पश्चिम पर्ने वनकट्टा गाउँमा पहिलो पटक कमरेड गोविन्द कोइराला र गौरा प्रसाईसँग उहाँहरूकै घरमा भेट गरेँ। कमरेड वामदेव गौतमले त्यहाँका प्रमुख कमरेडहरूसँग भेट गराई बाँके-बर्दियाको संयुक्त जिल्ला सङ्गठन कमिटी पुनर्गठन गर्नुभएको थियो। गौरा लामो समयको कठोर जेल जीवनपछि रिहा भएर केही समय भारत प्रवासमा काम गरेपछि गोविन्द कोइरालासँग भूमिगत रूपमै विवाह भएर बाँके-बर्दियामा काम गर्दै हुनुहुन्थ्यो। नेपालगन्जको धम्बोजीमा गोविन्दको एकतले पक्की घर थियो। त्यो घर पार्टीको एक किसिमको कार्यालय जस्तै थियो। त्यसबेला पार्टी कामले पश्चिमतिर गएका नेताहरू सुरुमा त्यस घरमै पुगेर पार्टी सम्पर्क गर्नुहुन्थ्यो। बाँके-बर्दियाको सचिवको हैसियतले मेरो त्यहाँ धेरै आवत-जावत हुन्थ्यो। म त त्यो परिवारको सदस्य जस्तै थिएँ। बुवा, दाजु, भाउजू, छोरा-छोरी सबैले औधी माया गर्ने। बिएससी प्रथम श्रेणीमा पास गरेर बर्दिया मैनापोखरा माविको प्रधानाध्यापकको जागिर अनि विदेशमा स्कलरसिपमा पढ्ने अवसर छाडेर गोविन्द कोइराला पूर्णकालीन हुनुभयो। जेलबाट रिहा भएपछि केही वर्ष स्वास्थ्योपचारमा लागेर गौरा पनि पूर्णकालीन भएर काम गर्नुभयो। भाइ अशोक कोइराला विद्यार्थी नेताको रूपमा कार्यरत हुनुहुन्थ्यो। बाँके खजुराका बालकृष्ण पौडेल प्रावि शिक्षक भएर पनि पार्टी काममा निकै सक्रिय र समर्पित हुनुहुन्थ्यो। उभिंदा टाउको ठोकिने सानो छाप्रोमा भित्र छिरेर जे पाकेको छ, त्यही बाँडेर खाँदै पार्टी कामको योजना बनाउँथ्यौँ। गरिब परिवार, रोगी श्रीमती, साना छोरा-छोरी तर पनि पार्टीको लागि समय मिलाएर निरन्तर सक्रिय हुनुहुन्थ्यो। खजुराकै मिलन सापकोटाको परिवारले पनि ठूलो भूमिका निर्वाह गरेको छ। उहाँकै घरमा लुकेर दुई दिनसम्म नेकपा (माले) सुदूर पश्चिमाञ्चल (रापतीदेखि महाकालीसम्म) को सङ्गठन कमिटीको बैठक बसेका छौँ। त्यसको सचिव वामदेव गौतम हुनुहुन्थ्यो भने म उपसचिव थिएँ। खजुराकै दक्षिणतिर सुमित्रा बीसीको घर थियो। बुवाआमा, भाइबहिनी सबै अत्यन्त सहयोगी हुनुहुन्थ्यो। सुमित्रा त्यसबेला पनि पार्टीमा सक्रिय हुनुहुन्थ्यो। कोहलपुरका लुटबहादुर रावत, रोमहर्ष धिताल, हरि पराजुली लगायतका बाँकेका अन्य धेरै कमरेडहरूले पार्टी निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नुभएको छ।

बर्दियामा निर्मल सुवेदी, देवबहादुर राना, बुद्धिसागर अधिकारी, भीम केसी, लोकमणि आत्रेय लगायत कमरेडहरूका घरमा पार्टीका भूमिगत कार्यकर्ताहरूले सेल्टर लिएर सङ्गठन निर्माण र परिचालनको काममा योगदान पुऱ्याउनु भएको छ। बुद्धिसागरजीको सानो घरको तलामा वैशाख-जेठको समयमा छानाको खपडा तातेर लगाएको कपडा लुछुपै भिजे पनि उहाँहरूको पार्टी र नेता कार्यकर्ताप्रतिको मायाले

सबै दुःख बिसाउँथ्यो । त्यही सानो घरमा वामदेव गौतम, मेघबहादुर बीसी र म पटक-पटक लुकेर बस्ने र पार्टी कामको योजना बनाउने गर्थ्यौं । पार्टी काम अघि बढ्दै जाने क्रममा बाँके र बर्दियाको अलग-अलग कमिटी निर्माण गर्न सकिने स्थितिको विकास भयो । निरन्तरको सम्पर्क र सक्रियतापश्चात् देवबहादुर राना स्थायी शिक्षण पेसा छाडेर पूर्णकालीन रूपमा पार्टी काम गर्ने अवस्थामा पुग्नुभयो र उहाँलाई नै सचिव बनाएर बर्दिया जिल्ला सङ्गठन कमिटी गठन गरियो । बाँकेमा हरि पराजुली पूर्णकालीन हुन तयार हुनुभयो । गोविन्द कोइराला त्यसबेला दाङ जिल्लाको सचिव भएर पार्टी काम गर्दै हुनुहुन्थ्यो । त्यसबेला मेघबहादुर बीसीलाई दाङबाट सुर्खेत सरुवा गरेर उहाँ त्यहाँ जिल्ला सचिवको रूपमा कार्यरत हुनुहुन्थ्यो ।

बाँके-बर्दियाको दुई वर्षको कार्यकालपछि पार्टीले मलाई दाङ जिल्लामा खटायो । कमरेड नेत्रलाल 'अभागी'को निधनपश्चात् त्यहाँ पार्टी काम छिन्नभिन्न अवस्थामा थियो । सुरमा देवेन्द्र घिमिरे अनि गोविन्द कोइराला त्यहाँ गएर केही व्यवस्थित गर्ने काम भयो । गोविन्दलाई कारणवश कैलाली पठाउनु पर्ने भएकाले पार्टीले मलाई दाङ जिल्लाको सचिवको जिम्मेवारी दिएर काम गर्ने गरी खटायो । दाङ मेरो आफ्नै घर-परिवार बसोबास गर्ने जिल्ला भएको, सानैदेखि त्यहीं पढेको र केही समय पहिले शिक्षण पेसा गर्दै पार्टी काम गरेकाले केही अनुकूलता अनि सामाजिक रूपमा परिचित व्यक्ति भएकाले केही प्रतिकूलता थिए । करिब दुई वर्षको अथक प्रयत्नपछि सङ्गठनात्मक कामको विस्तार, सुदृढीकरण र केही पूर्णकालीन कार्यकर्ता तयार पार्ने काम भयो । दाङ जिल्लाका धेरै घर-परिवारलाई सेल्टरको रूपमा प्रयोग गर्दै पार्टी काम अघि बढ्यो । यही बेला पार्टीभित्र समाजवादको आधारभूत पक्ष के हो ? विश्वका कुन-कुन मुलुकलाई समाजवादी मुलुक भन्न सकिन्छ भन्नेबारेमा व्यापक अध्ययन र बहस चलेको थियो । यसै सन्दर्भमा देशका सबै जिल्लाहरूमा पार्टीले प्रशिक्षण सञ्चालन गरेको थियो । दाङ जिल्लामा पनि अक्कासी भन्ने गाउँमा 'अन्तर्राष्ट्रिय कम्युनिस्ट आन्दोलन' का बारेमा प्रशिक्षणको आयोजना गरियो । प्रशिक्षक म आफैं थिएँ । समसामयिक राष्ट्रिय परिस्थिति र पार्टीको कार्यभारका बारेमा पनि विस्तृत छलफल भयो । कडा भूमिगत शैलीमा दुई दिनको कार्यक्रम सफलताका साथ सम्पन्न भयो र सबै कमरेडहरू आफ्नो गन्तव्यतर्फ लाग्नुभयो । तर भोलिपल्ट गाउँको कुनै सुराकीले बेलबहादुर नेपालीकहाँ पार्टीको बैठक भएको शङ्का गरेर पुलिसलाई रिपोर्ट गर्‍यो । त्यसपछि प्रशासनले दाङका विभिन्न साथीहरूलाई पक्राउ गरी यातना दियो । कतिलाई कागज गराएर छोडिदियो । एकातिर पार्टी काममा एउटा धक्का लाग्यो भने अर्कोतिर कतिपय कमरेडहरूलाई भूमिगत लगेर पूर्णकालीन रूपमा पार्टी काम गर्न लगाइयो । त्यसबेला

अक्कासीका बेलबहादुर नेपाली, श्याम नेपाली, जुद्धबहादुर नेपाली, झुपलाल नेपाली, दुधरासका केशर नेपाली लगायतका किसान साथीहरूले कार्यकर्ताहरूलाई सुरक्षित राखेर पार्टी काम अघि बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुभएको छ। आजसम्म पनि उहाँहरू पार्टी काममा सक्रिय हुनुहुन्छ। त्यही अक्कासी गाउँका टीकाराम खड्का नेकपा (एमाले) दाङ र रोल्पा जिल्ला कमिटीको अध्यक्ष हुनुभयो। हाल तुल्सीपुर उप-महानगरपालिकाको प्रमुख हुनुहुन्छ भने भागवत 'विश्वासी' नेकपा (एमाले) को केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ।

दाङ पक्वैका तीर्थ चौधरी, फचकपुरका सुन्दर चौधरी, बोसाइका राजकुमार चौधरी लगायत थारु किसान साथीहरूका घरमा लुकेर नेता-कार्यकर्ताहरूले निकै लामो समय लगाएर पार्टी निर्माण गर्नुभयो। तिनै गरिब किसानहरूको घरमा सेल्टर लिएर काम गर्दागर्दै नेत्रलाल 'अभागी' को अचानक निधन भयो। दाङ बेसाइका शेनराज शाह, बनकट्टीका भक्तिराम ज्ञवाली, हेमन्तपुरका देवमणि देवकोटा, हाडीम विजौरीका देवी पोखरेल, बनकट्टाका छविलाल वली र मेघबहादुर बीसी लगायत व्यक्तिहरूका परिवारले त्यस सङ्कटको बेला पार्टीलाई बचाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन्। त्यसबेला दाङ जिल्लाको सचिव भएर काम गरे पनि सुदूर पश्चिमाञ्चलको उपसचिवको हैसियतले रोल्पा र प्यूठानमा पनि पार्टी काम विस्तार गरिएको थियो। रोल्पाको होलेरी र नुवागाउँमा स्थानीय स्तरका कमिटी गठन गरिएको थियो। प्यूठानमा व्यक्तिगत सम्पर्क गर्ने काम अघि बढ्दै थियो। हाम्रो परिवारमध्ये कोही गुल्मी भड्कुवामा र कोही दाङ बनकट्टीमा बस्ने गर्थ्यो। दाङको जिम्मेवारी पाएपछि स्वाभाविक रूपमा महिना, दुई महिनाको एकपटक रातीको १२-१ बजेतिर घरमा गएर एक-दुई दिन लुकेर बस्ने र रातकै समयमा फर्कने क्रम चल्ने गर्थ्यो। गाउँकै सुराकी पनि मेरो खोजीमा सक्रिय थिए। भाइ लक्ष्मण ज्ञवाली राजकाज मुद्दा अन्तर्गत जेलमा थिए। परिवारका सबै सदस्यहरूको पार्टीप्रति समर्थन र सहयोगको भावना थियो। भाइ रामकुमारले कञ्चनपुरमा शिक्षण पेसा गर्दै थिए। शिक्षण पेसासँगै पार्टी काममा पनि सक्रियता थियो। सबैको सल्लाहले हामी भाइहरू अलग भयौं। श्रीमती इन्दु ज्ञवाली, घर-परिवारको काम गर्दै पार्टी काममा पनि सक्रिय थिइन्। कविता र प्रकाश सानै भए पनि दिउँसो स्कुल जाने र साँझ बिहान आमालाई सहयोग गर्थे। विदाको दिन नजिकैको जङ्गलमा गएर दाउरा खोजेर साँझ घर आउँथे। वर्षाको समयमा कहिलेकाहिँ अरूको खेतमा रोपाइँ गर्न जान्थे र त्यसबाट प्राप्त थोरै पैसाले कापी, किताब किन्नुपर्ने अवस्था थियो। जग्गाको उब्जनीले जसो-तसो खान पुग्थ्यो। अरू खर्च कसरी धान्ने सङ्कट थियो। गाउँका फटाहाहरूले 'तिम्रो श्रीमान् कहाँ छन्' भन्दै धम्काउने गर्थे। पुलिसहरूको आवत-जावत चलिनैरहन्थ्यो।

पार्टीका नेता कार्यकर्ताहरूको आवत-जावत पनि रात-विरात चलिरहन्थ्यो। कहीं पुलिसले सुइँको पाएर नेता-कार्यकर्तासँगै आफू समेत जेल जानु पर्ने अवस्था आउने हो कि भनेर हरदम सतर्कता अपनाइरहनु पथ्यो। भूमिगत रूपमा आवत-जावत गर्ने क्रममै विकास र सुनिता जन्मिए। यसरी चार छोरा-छोरी हुर्काउँदै, उनीहरूलाई शिक्षा दिँदै एउटा लामो यात्रा अघि बढ्यो। जस्तोसुकै दुःख र कठिनाइ परे पनि इन्दुको पार्टी र क्रान्तिप्रतिको निष्ठाका कहिलै कमी आएन। कहिल्यै मसँग गुनासो भएन। बरु बहुदल आएर सरकारमा जाने क्रममा पार्टी विभाजित हुने, कतिपय नेता-कार्यकर्ताहरूको बारेमा देखापरेका आर्थिक विचलन र अनुशासनहीनतालाई देखेर 'यस्तै गर्न यो पार्टी बनाएको हो?' भन्दै पछिल्लो समयमा विभिन्न गुनासा र असन्तुष्टिहरू व्यक्त हुने गर्छन्। धेरै वर्ष आर्थिक सङ्कट व्यहोर्दै आए पनि २०५४ सालमा राष्ट्रियसभा सदस्य भएपछि स्थिति क्रमशः सहज बन्दै गयो। त्यो ६ वर्षको समयलाई छोराछोरी पढाउने अवसरका रूपमा उपयोग गरियो। पछि उनीहरूमै परिवार चलाउने जिम्मेवारी आयो।

दाडदेखि कैलालीसम्म पार्टी काम विस्तार हुँदै जाने क्रममा पार्टीले सेती-महाकालीलाई अलग क्षेत्रको रूपमा अघि बढाउने योजना बनायो र मलाई तत्कालीन नेकपा (माले) को सबैभन्दा कमजोर क्षेत्र सेती-महाकालीको सचिवको जिम्मा दिएर पठायो। त्यस बेलासम्म कर्णाली पश्चिम चिसापानीसम्म मात्र बसबाट जान सकिन्थ्यो। कैलाली सुरु भएपछि पैदल हिँड्नुको विकल्प थिएन। त्यसबाहेक नेपालगन्जबाट भारतको रुपैडिहा पुगेर त्यहाँबाट गौरीफन्टा निस्किएर धनगढी जानुपथ्यो। धनगढीमा वामदेव गौतमका भाइहरू बासु र पद्मले सानो उद्योग चलाउनु हुन्थ्यो भने गोविन्द कोइरालाले शिक्षण पेसा गर्दै पार्टी काम गर्नुहुन्थ्यो। उहाँहरूको मसला उद्योग पनि चलेको थियो। ती दुवै घरहरू मेरा लागि भरपर्दा आश्रयस्थल थिए। फूलवारी दिनेश सुवेदीको घर अर्को महत्त्वपूर्ण सेल्टर थियो। त्यो घरमा लुकेर कैलाली जिल्लाको पार्टी काम सञ्चालन हुन्थ्यो। फूलवारीमा अन्य धेरै साथीभाइहरूका घरलाई सेल्टरका रूपमा प्रयोग गरियो। कैलालीकै अत्तरियादेखि दक्षिण गेटा नजिकै पर्ने गेटी गाउँका नारायण चौधरीको घर अर्को भरपर्दो सेल्टर थियो। खपटाले छाएको सानो दुई तले घरको माथिको तलामा उँभिन पनि पुग्दैनथ्यो। वैशाख र जेठको टन्टलापुर घाममा खपटा तानेर बसी नसक्नु हुन्थ्यो। त्यस्तो ठाउँमा एकपटक कमरेड सीपी मैनालीको उपस्थितिमा सुदूरपश्चिम क्षेत्रको सङ्गठन कमिटीको बैठक बसेका थियौं। तत्कालीन नेकपा (माले) को चौथो महाधिवेशनलगत्तै पूर्वबाट थप दुई जना कमरेडहरू मेघबहादुर बीसी र हरि सापकोटालाई पार्टीले त्यहाँ खटायो। सुरुमा तीन जनाको बीचमा क्षेत्रीय सङ्गठन कमिटी गठन गरियो। त्यसबेला संयुक्त जनआन्दोलन कसरी उठाउने भन्ने बारेमा योजना

बनेको थियो । मिडियामा आन्दोलनको तयारी चल्ने प्रचार भइरहेको थियो । पुलिस प्रशासनको सक्रियता बढेको थियो । तर पनि सुरक्षितसाथ बैठक सकेर सीपी मैनाली भारत प्रवासतिर लाग्नुभयो । तल खाना बनाउँदा या अन्य विभिन्न कामको लागि आगो बाल्दा धूवाँको मुस्तो हामी बसेको ठाउँमा आउँथ्यो । सास फेर्न निकै गाह्रो भएर कपडाले मुख छोपेर घोप्टो गरी सुतेर सास फेर्ने वातावरण बनाउनु पर्थ्यो । अँध्यारोमा बाहेक बाहिर निस्केर बस्ने अवस्था थिएन । त्यसबेला नारायण चौधरीको परिवारले पार्टीको लागि लगाएको गुण कहिल्यै बिर्सन सकिँदैन । कैलालीकै भादा गाउँका हनुमान चौधरीको घरमा कैलाली जिल्ला सङ्गठन कमिटीको दुई दिनसम्म बैठक बसेर नेकपा (माले) को चौथो महाधिवेशनको लागि प्रस्ताव गरिएका दस्तावेजमाथि छलफल गरेका थियौं । बैठकबाट आएका सुझावहरूलाई लिखित रूपमा केन्द्रमा पठाइएको थियो ।

त्यस क्षेत्रको जिम्मा लिएर जाँदा सुरुमा कैलालीमा बाहेक अन्यत्र कुनै जिल्लामा पनि कमिटी थिएन । पहिले बनेका भए पनि ती सबै विघटित भएर व्यक्ति सम्पर्कमा मात्र सीमित थिए । नचिनेको ठाउँ, भाषाको पनि समस्या, कहाँ बस्ने ? कहाँ खाने ? समस्या हुन्थ्यो । मौका नपरेको बेला भोकै बस्नुको विकल्प थिएन । दिनभरि पैदल हिँडेर एक जना समर्थकलाई भेट्न पाइयो भने सन्तोषको सास फेर्नुपर्थ्यो । आफ्ना सम्पूर्ण निजी आवश्यकताको लागि तिनै समर्थक-शुभचिन्तकहरूले दिएको बाटाखर्च, लत्ताकपडा, जुत्ता आदिबाट जीवन चलाउनुको विकल्प थिएन । साथीहरूले लगाएका कपडा धोइधाइ पारेर प्रयोग गर्न पाउँदा पनि आनन्दै लाग्थ्यो ।

कञ्चनपुर बेलौरी नजिकै कलकत्ता भन्ने गाउँको माध्यमिक विद्यालयमा भाइ रामकुमार जवाली शिक्षक थिए । आफ्नै भाइको घर भएकाले मलाई आवत-जावत सजिलो थियो । रामकुमारले साइकल चढाएर धेरैपटक जङ्गलै-जङ्गलको बाटो महेन्द्रनगर पुऱ्याएका छन् । त्यहाँ मसँगै पाल्पा तानसेन पढेका ऋषिराम खरेलसँग सम्पर्क भयो । उहाँ महेन्द्रनगरका स्थापित व्यापारी हुनुहुन्थ्यो । कतिपय व्यक्तिलाई पत्रकारको हैसियतले परिचय दिने गर्थे । महेन्द्रनगर नजिकै सुन्दरपुरका प्रेमबहादुर पाण्डे, सुडाका बालकृष्ण अर्याल, नारायण गिरी लगायतका साथीहरूको घरमा बसेर पार्टी कामको बारेमा छलफल हुने गर्थ्यो । कञ्चनपुर पुनर्वासका त्रिलोचन वत्सको घरमा बसेर नेकपा (माले) कञ्चनपुर सम्पर्क कमिटी गठन गरेका थियौं । कमिटी गठन गर्नुपूर्व उर्वादत्त पन्तसँग सम्पर्क भएको थियो । पछि प्रेमसिंह धामीसँग भेटेर लामो कुराकानी गरेपछि उहाँले सक्दो सहयोग गर्ने बचन दिनुभयो ।

डडेलधुरामा त्यसबेला कसैसँग सम्पर्क थिएन। दाड आएको बेला यज्ञराज बाँस्तोलासँग गोविन्द कलौनीका बारेमा कुरा भएको थियो। उहाँलाई सानो चिठी लेख्न भनेको थिएँ। केही समयदेखि त्यो चिठी मसँगै थियो। कञ्चनपुरको काम एक हदसम्म सकेर घना जङ्गल भएको बेदकोटको उकालो बाटो हिँडेर साँझखेर डडेलधुराको जोगबुढा भन्ने ठाउँमा पुगेँ। त्यसबेला गोविन्दजीले त्यहाँको सिद्धनाथ माविमा पढाउनु हुन्थ्यो। ‘उहाँको डेरा जोगबुढा बजारमै छ’ भन्ने कुरा यज्ञराजजीले मसँग गर्नुभएको थियो। सोध्दै जाँदा एक जना पसलेले उहाँको डेरा बताइ दिए। हाम्रो यसभन्दा पहिले कुनै परिचय थिएन। यज्ञराजजीको चिठी परिचयको आधार बन्यो। एक क्षण डेरामा बसेर चिया खायौँ। मैले उहाँलाई चिठी दिएँ। चिठी पढेपछि उहाँ केही गम्भीर हुनुभयो। डेरामा कुरा गर्ने वातावरण मिलेन। रातको बेला नजिकै जङ्गलको बीचमा खोला किनारमा गएर एक घण्टा कुराकानी भयो। बजारमा भेटेर कुराकानी गर्न कठिन भएकोले अर्को महिनाको एक रात उहाँको गाउँको घरमा भेट गर्ने र बाँकी कामका बारेमा सल्लाहा गर्ने सहमति भयो। दिनभरिको हिँडाइले थकाइ, भोक र प्यासले निकै सताएको थियो। डेरामा गएर खाना खाई सुत्थौँ। बिहानै उठेर उहाँसँगै गाउँको घरतिर लाग्यौँ। आलीताल बान्नेगाढा भन्ने ठाउँमा उहाँको घर पुगेर साँझ खाना खाई अलि बढी कुराकानी गरियो। शिक्षक भएकोले अहिले धेरै केही गर्न नसके पनि सामान्य सहयोग गर्ने बचन दिनुभयो। त्यो नै मेरा लागि ठूलो कुरा थियो। यत्तिको एक जना इमान्दार मान्छे पाएपछि यो जिल्लामा पनि पार्टी काम अघि बढाउन सकिन्छ भन्ने विश्वास बढ्यो। त्यसपछि विभिन्न समयमा म उहाँको घरमा आउ-जाउ गरेँ। घरका परिवारसँग घनिष्ठता बढाएँ। घरमा बसेको बेला भाइलाई अङ्ग्रेजी पढाउँथेँ। धेरै पछि आउँदा बुवा-आमाले ‘बाबुको अस्याट लागेको थियो’ भन्नुहुन्थ्यो।

गोविन्दजीलाई आधार मानेर त्यो जिल्लामा पार्टी कम अघि बढ्यो। त्यहाँबाट म डोटी हुँदै अछामसम्म जाने गर्थेँ। डोटीमा पहिलोचोटी डिल्लीराज भट्टसँग भेट भयो। उहाँले पनि नेकपा (माले) लाई सघाउने बचन दिनुभयो। डोटीबाट पैदल यात्रा गर्दै कहिले अछामका जगत बोगटीलाई भेट्न मिस्तुरु गाउँ पुग्नुपर्थ्यो, कहिले भीम कडायतलाई भेट्न उहाँको गाउँ दर्ना भन्ने ठाउँमा पुग्नु बाटो सोध्दै अनि बाटो बिराडाँदै हिँड्नु पर्न्थ्यो। पहिलो पटक दर्ना जाँदा पहाडको बीच बाटोमै रात पर्न्थ्यो, पानी पर्न्थ्यो। कहिल्यै नहिँडेको र नजानेको बाटो, कहाँ पुग्ने हो ठेगान छैन। पानीमा रुइदै आठ बजे साँझ लेकमा पुग्दा एक जना मानिस टर्च बालेर उकालो चढ्दै गरेको देखेँ। मान्छेको सहारा मिलेको ठानेर लामो सास फेरेँ अनि ‘कहाँ जाने हजुर!’ भनेर बोलाएँ। उनी टक्क अडिए। मेरो प्रतिक्षा गरे। उनीसँग भेट भएपछि ‘दर्ना जानु पर्ने थियो, जङ्गलमै रात

पन्यो अब के गर्ने ?' भनेर आफ्नो दुःख सुनाएँ। उनी गाई-भैंसी चराउनको लागि केही महिना लेक बस्ने रहेछन्। आफू बस्ने गोठमै लगे।

गोठको माथि चढेर आगो बाले। पानीले भिजेका कारण जाडोले आत्तिको थिएँ। कपडा बदलेर आगो तापें। दुईवटा बाक्ला मकैका रोटी नुन खुर्सानी पिसेर एक-एक वटा बाँडेर खायौँ। मैले उनीसँग हाम्रो देशमा गरिब जनताको जीवन कसरी चलिरहेको छ भन्ने बारेमा कुराकानी गरें। उनले पनि आफ्ना दुःखका घटनाबारे खुलेर कुरा गरें। कुरै-कुरामा हाम्रो आत्मीयता बढ्यो। दिउँसो ओढ्ने-ओछ्याउने कपडा बाहिर सुकाएर उनी लेकको तल गाउँमा गएका रहेछन्। आउँदा कपडा भिजेका थिए। अँगोनाको दुवैतिर गुन्द्री बिछ्याएर सुत्ने प्रयास गरियो। उनी त बरु केही बेरमा निदाए। जाडोले गर्दा मलाई रातभरि निन्द्रा लागेन। उठेर आगो तापेर बसेँ। उनले पनि बीचमा उठेर आगोकै सहारा लिए। यस्तो रातको बेला आएको पाहुनालाई राम्रो खुवाउन र सुताउन नपाएकामा दुःखमनाउ गरिरहे। मेरो कुराकानीबाट पनि उनी निकै प्रभावित भएछन्। तर मलाई भने रातभरि जङ्गलको बास हुने र बाघ-भालुको सिकार बन्न सक्ने खतराबाट मुक्त भएकोमा सुखको अनुभूति भइरहेको थियो। उपियाँले शरीरभरि गरेको आक्रमण भने असह्य थियो। अलि-अलि उज्यालो हुने बित्तिकै मलाई हिँड्न हतारो भयो। उनले अलि परसम्म गएर दर्ना गाउँमा जाने बाटो बताइदिए। आपतका बेला आश्रय दिएकामा धन्यवाद दिएर बाटो लागें। बाटो सोध्दै बिहानको नौ बजे दर्ना भीम कडायतको घरमा पुगें। उहाँ माविको प्रअ हुनुहुन्थ्यो। भोलिका लागि कार्यक्रम तय गरेर खाना खाई दिनभर उहाँको घरमै बसेँ। उहाँ स्कुल जानुभयो। स्कुलबाट आएपछि उहाँसँग मुलुकको समसामयिक राजनीतिक परिस्थिति र नेकपा (माले) को सङ्गठन विस्तार लगायत विभिन्न कुराकानी गरियो। अर्को दिन भीमसँगै कालागाउँ गोकुल शर्माको घरमा गएर जिल्लास्तरको कमिटी गठन गर्ने बारे सल्लाह भयो। त्यही बसेर जगत बोगटी लगायत केही साथीहरूलाई खबर गर्न पठाइयो। ५ जना कमरेडहरूको बीचमा जिल्ला समन्वय समिति निर्माण गरियो। गोकुलजीको घरमा तीन दिनसम्म बसेँ। कमिटीमा बस्ने सबै साथीहरूले शिक्षण पेसा गर्नुहुन्थ्यो।

कमिटी गठन, प्रशिक्षण लगायतको काम सकिएपछि उहाँहरूसँग विदा भएर यतैबाट नेपालगन्ज पुग्ने योजना बनाएर कालागाउँको उकालो बाटो लागें। गाउँ कटेपछि माथि लेकमा पुगेर विनायक बजारतिर झर्नु पर्ने थियो। मानिसको आवत-जावत ज्यादै कम हुने, साँघुरो, मान्छेको पदचिह्न हेर्दै अघि बढ्नु पर्ने घना जङ्गलको ठाडो उकालो बाटो चढ्दै जाँदा अचानक बाटो हरायो। कता जाने ? मान्छे कोही भेटिँदैन। 'माथि लेकमा पुगेर दक्षिणतिर झर्दै गरेपछि कोही न कोही मान्छेसँग भेट होला' भन्ने सोचेर

उकालो चढ्दै गएँ। पाइताला अड्याउने ठाउँ पाए मात्र मेरो लागि सडक बाटो जस्तो भयो। लेकमा पुगेर चारैतर्फ हेरेँ। धेरै तल केही घरहरू देखा परे। अन्धाधुन्ध जङ्गलै-जङ्गल ओरालो लागेँ। अचानक जङ्गलमा चरनका लागि ल्याएका गाईवस्तुको घण्टीको आवाज सुनेँ। त्यो नै मेरो लागि एउटा सहारा बन्यो। गाईवस्तु भएतिरै पाइला अघि बढाएँ। केही गोठाला भाइ-बहिनीहरूसँग भेट भयो। विनायक बजार जाने बाटो सोधेँ। उनीहरूले बताए बमोजिम अघि बढ्दै जाने क्रममा सानो गाउँले बाटो फेला पऱ्यो। साँझ सात बजे विनायक बजार पुगेर बास बसेँ। त्यो लेखमा भालु लाग्ने रहेछ। कस्सो भालुको सिकार हुनबाट बचे जस्तो लाग्यो। आखिर यो सबै दुःख, देश र जनताकै लागि त गरिएको छ भन्ने ठानेर मस्तसँग निदाइयो।

त्यसको केही महिनापछि जीवन राईलाई मङ्गलसेनमा बोर्डिङ स्कूल सञ्चालन गर्दै पार्टी काम गर्ने योजना बनाएर अछाम पठाइयो। उहाँको माध्यमबाट काम केही नियमित भयो। पार्टीका समग्र क्रियाकलापमा सबै ठाउँमा सेल्टरदाताहरूको काम पहिलो महत्त्वको हुने गर्थ्यो। पार्टीका सबै सङ्गठनात्मक र वैचारिक कामको लागि सेल्टरदातालाई आधार मान्नुको विकल्प थिएन। किसान, विद्यार्थी, मजदुर, शिक्षक लगायत जनवर्गीय तथा पेसागत आन्दोलनको समग्र तयारीको लागि भूमिगत सेल्टर बनाउनु अनिवार्य थियो। त्यस्तै सेल्टरहरूमा बसेर विभिन्न एकसनहरू भएका, जमिन्दार सफाया गरेका, जनआन्दोलनको क्रममा सरकारबाट वारेण्ट जारी गरिएका, पेसा-व्यवसाय र घर परिवार छाडेर देश, जनता, क्रान्ति र पार्टीको लागि आफ्नो जीवन समर्पित गरेका तमाम नेता-कार्यकर्तालाई देशभरि जनताले बचाए, पार्टी काम अघि बढाउन सघाए।

त्यसरी अत्यन्त दुःखकष्ट, त्याग, तपस्या र बलिदानको जगमा नै आज एमालेको पक्षमा बहुसङ्ख्यक नेपाली जनताको पङ्क्ति गोलबन्द भएको छ। हरेक जनआन्दोलन, सशस्त्र सङ्घर्ष र निर्वाचनमा जनताले साथ दिएका छन्। आजको खुला, वैधानिक र अनुकूल परिस्थितिमा काम गरिरहेका नेता-कार्यकर्ताहरूले अत्यन्त प्रतिकूल परिस्थितिमा पार्टी कसरी जन्म्यो र विकसित हुँदै सत्ता प्राप्त गर्ने अनुकूल अवसर सिर्जना भयो, यसबारे गहिरो अध्ययन गर्ने र त्यसबाट भविष्यका लागि पनि शिक्षा लिनु जरुरी छ। आजको यो अवसर साना दुःखले आएको होइन र सदासर्वदा जनआधारित भएर अघि बढ्नुको विकल्प छैन भन्ने कुरालाई शिरोधार्य गर्नु आवश्यक छ। ●